

УДК 159.922

ІНДИВІДУАЛЬНІ ЦІННОСТІ В ДИСКУРСІ ПСИХОЛОГІЧНИХ ТЕОРІЙ

Інна Галецька, Ірина Семкіє

Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська 1, Львів, 79000, Україна,
Inna_Lviv@ukr.net

Індивідуальні цінності є квінтесенцією людини та її взаємин зі світом. Сучасні психологічні теорії акцентують на властивостях та механізмах формування цінностей, зосереджуючись на різних аспектах розглядають крос-культуральні дослідження як головний шлях до пізнання сутності цінностей як суспільних, так і індивідуальних. Індивідуальні цінності – цілісна система когнітивних утворень, що закріплює підпорядковану певній особистісній логіці сукупність переконань, ідеалів, заборон, які особа прийняла як власні внутрішні орієнтири.

Ключові слова: індивідуальні й суспільні цінності, психологічні теорії цінностей, теорія базисних цінностей Ш. Шварца.

Аксіологічний вимір буття людини є актуальним предметом дослідження всіх гуманітарних та суспільних наук, оскільки індивідуальні цінності – квінтесенція людини та її взаємин зі світом. У філософсько-соціологічних дисциплінах поняття цінності співвідноситься з категоріями норм та цінностей, нормативно-ціннісних систем та соціальної дії, у конкретно-соціологічних дисциплінах – з категоріями мотивації та управління діяльністю людей, у соціально-психологічних та психологічних – з категоріями, які описують механізми поведінки та діяльності, сенсо-життєві орієнтації та ідентичність. Пізнання сутності цінностей як психологічного феномену – шлях до пізнання психіки та душі людини, розуміння індивідуальної структури та ієрархії цінностей особи – шлях до передбачення її поведінки.

Сучасні соціологічні та психологічні дослідження цінностей спрямовано на визначення понять "цінність", "ціннісні орієнтації", "норма", "потреба", "мотивація", розроблення структури цінностей та вивчення механізмів формування і взаємозв'язків індивідуальних і суспільних цінностей. Система цінностей – стійка структура, що містить переконання, пріоритети та принципи, головні орієнтири поведінки. Як стрижневий елемент свідомості система цінностей є визначальним елементом особистості і провідною детермінантою поведінки. Цінності є джерелом мотивації й критеріями оцінювання та самооцінки. На

індивідуальному рівні цінності, як правило, визначають атитюди та поведінку, на суспільному – культуральні особливості.

Аксіопсихологія розглядає такі основні аспекти аксіогенезу: нормативний – процес присвоєння індивідом заданих суспільством духовних цінностей як зразків соціально бажаної поведінки; психодинамічний – відстеження зворотного боку аксіогенезу як віднаходження шляхів самореалізації вроджених духовних прагнень у просторі соціальних зв'язків особистості; феноменологічно-рефлексивний – взаємне проникнення обох названих напрямів дослідження, з огляду на нерозривну єдність об'єктивних і суб'єктивних джерел аксіогенезу та їхню наявність у внутрішньому (феноменальному) світі людини, вищим виявом якого є ціннісно-сміслово свідомість з притаманними їй рефлексивними атрибутами [3].

Однією з перших типологій цінностей є модель Е. Шпрангера, який розглядав цінності як форму пізнання світу або форму життя й виокремив шість типів пізнання світу, яким відповідають шість типів особистості. Г. Олпорт розвинув цю модель, трактуючи цінності як особистісні риси глибинного рівня: 1) теоретичність – зацікавлення пізнати істину, що виявляється в раціональному, критичному та емпіричному підході до життя; 2) економічність – цінність корисності та вигоди, що виявляється в прагматичному інтересі лише до того, що має конкретне застосування; 3) естетичність – цінність форми і гармонії, виявляється в підвищеному зацікавленні естетичними аспектами життя, сприйняття життя з погляду його привабливості, трактування життя як джерела насолоди заради самого себе; 4) соціальність – найвищою цінністю є любов до людей як єдино прийнятної форми людських взаємин, трактування теоретичних, економічних та естетичних підходів до життя як негуманних; соціальна установка тісно пов'язана з релігійними цінностями; 5) політичність – провідною є цінність влади, впливу, слави та популярності; 6) релігійність – цінність розуміння світу як єдиного цілого і вищого сенсу, що може виявлятися у самоствердженні та активній діяльності "іманентних містиків" або в прагненні єднання з вищою реальністю через відмежування від реальної дійсності "трансцендентних містиків". Згідно з Г. Олпортом, цінності – переконання в тому, що важливо в житті, а що ні, – є основою і стрижнем індивідуальної філософії життя.

Д. Узнадзе розглядав поняття "ціннісні орієнтації" ідентично до використуваних у психології понять "установка", "потреба", "інтерес". Згідно з теорією Д. Узнадзе, "установка" – специфічний цілісно-особистісний стан, що відповідає потребам особистості та ситуаціям зовнішнього середовища. Установка на цьому рівні поведінки, тобто стану схильності до певної дії, можлива в разі наявності певної потреби, відповідно до реальної ситуації, у якій цю потребу можна задовольнити. У процесі багаторазового повторення поєднання потреби та ситуації такі установки фіксуються.

Важливе місце в аксіології посідає теорія цінностей В. Ядова, який розуміє ціннісні орієнтації як установку особистості на ті чи інші цінності

матеріальної та духовної культури суспільства. Ціннісні орієнтації є своєрідним підсумуванням усього життєвого досвіду індивідуального розвитку, що, як вісь свідомості, є точкою відліку та критерієм виміру важливості й прийнятності поведінки та ставлення до світу. В. Ядов розробив диспозиційну концепцію регуляції соціальної поведінки: 1) складна система різних диспозиційних ієрархічно організованих формувань регулює поведінку та діяльність людини; 2) кожен рівень цієї системи має три компоненти: потребу, класифіковану з огляду на залучення індивіда в різні сфери соціальної діяльності; ситуацію, у якій індивід стикається з певними потребами; диспозиційне формування, яке регулює поведінку та діяльність людини; 3) формування системи цінностей відбувається на найвищому рівні розвитку особистості та регулює поведінку в найбільш значущих ситуаціях соціальної активності [5, 7].

Аналізуючи різноманітні феномени регулювання поведінки особистості, В. Ядов запропонував концепцію диспозиційного регулювання соціальної поведінки, яка ґрунтується на складній системі ієрархічно організованих диспозиційних формувань. Нижчий рівень цієї системи становлять елементарні фіксовані установки, які формуються на основі вітальних потреб у найпростіших ситуаціях. Вищий диспозиційний рівень – це ціннісні орієнтації особистості, які відрізняються від соціальних установок рівнем узагальненості об'єкта диспозиції, та загальна (домінуюча) спрямованість інтересів особистості на певні сфери соціальної активності [5].

Система ціннісних орієнтацій – це не просто сукупність знань, а цілісна система когнітивних утворень (уявлень, понять, ідей), які пов'язані з певними емоційно-вольовими компонентами. Як наслідок, така система закріплює підпорядковану певній особистісній логіці сукупність переконань, ідеалів, заборон, які особистість прийняла як власні внутрішні орієнтири. Однак, попри їхню незалежність, вони загалом мають соціогенну природу, оскільки на них безпосередньо впливає суспільна система цінностей. Провідними компонентами суспільних систем цінностей є моральні норми, естетичні ідеали, політичні та правові принципи, філософські та релігійні ідеї.

Психологічна структура ціннісних орієнтацій містить три компоненти: пізнавальний, емоційний, поведінковий, для яких характерні певні закономірності взаємодії. Ці компоненти містять не тільки оцінні судження про об'єкт, а й певний спосіб орієнтування, на основі якого формуються критерії ціннісного вибору. Такі критерії внутрішніх переваг, або мотиви ціннісного вибору, і є ціннісними уявленнями, оскільки вони, з одного боку, є результатом порівняння потреб індивіда з можливістю реалізувати їх у конкретних умовах, а з другого – ще не передбачають наявності в індивіда схильності реагувати (діяти) в напрямі цього об'єкта певним чином. Для переважання такого реагування необхідно актуалізувати об'єкт ціннісного вибору ситуації, де ціннісні уявлення були б стимулом

психічної діяльності, а їхні зміст і спрямованість – результатом цієї діяльності на основі усвідомленої потреби.

Чи не найвідомішою є теорія цінностей М. Рокіча, який визначив цінність як стійке переконання, що певний спосіб поведінки чи кінцева мета існування є прийнятнішою з огляду на власні чи соціальні норми. М. Рокіч сформулював основні властивості цінностей: загалом кількість цінностей порівняно незначна; усім людям притаманні однакові цінності, однак різною мірою виражені; цінності організовані в системи; джерела людських цінностей – культура, суспільство та особистість; вплив цінностей наявний практично в усіх соціальних феноменах. Є два класи цінностей: термінальні та інструментальні. Термінальні стосуються переконань щодо значущості та важливості кінцевої мети поведінки чи існування, інструментальні – щодо прийнятного та оптимального способу дій. М. Рокіч запропонував ієрархічну модель структури цінностей та метод прямого ранжування для діагностики ціннісних орієнтацій.

Досліджуючи такий тонкий феномен, як цінності, у своїх теоріях та концепціях учені, попри все, дотримуються досить прагматичного оцінювального підходу. Зокрема Бенджамін Тонн, автор часто застосовуваної у соціально-психологічних дослідженнях методики вивчення цінностей, визначив цінності як: 1) важливі компоненти екзистенції людини, які можна виміряти; 2) описати словами; 3) які сформовано та розвинуто шляхом наслідування та 4) модифіковано у світогляд. Цінності – персональні конструкції-концепції, що відображають особисту значущість, володіють певною психологічною енергією, яка активізує поведінку.

Чимало сучасних соціологічних, соціально-психологічних, політологічних та культурологічних досліджень ґрунтується на теорії ціннісних орієнтацій Гірта Гофстеда, який розглядає цінності як ядро культури [11, 12]. Цінності формуються впродовж перших десяти років життя людини – це те найперше, що засвоюють діти несвідомо й опосередковано. Можливо, саме тому, що людина не усвідомлює більшості своїх цінностей, які вона сприймає як аксіоматичні поняття, ні вона сама, ні, тим більше, хтось сторонній не може вплинути на них. Чимало цінностей дуже важко виявити через опитування, а тільки через спостереження за поведінкою. Саме Г. Гофстед звернув увагу на те, що люди можуть декларувати одні цінності, а в реальній ситуації чи експерименті – вибирати поведінку, яка відповідає іншим цінностям; причому таке введення в оману є зовсім ненавмисним.

Г. Гофстед досліджував ціннісні орієнтації в понад 50 країнах (вивчали працівників компанії "IBM" у кожній країні) та здійснив порівняльний аналіз цінностей різних культур, зосередивши увагу на чотирьох, основних, на його думку, категоріях: ставлення до влади, зокрема дистанція до влади; колективізм та індивідуалізм; маскулінність і фемінність; способи поведінки в умовах невизначеності.

Наявність дистанції між владою та громадянами впливає зі соціальної нерівності. Термін "дистанція до влади" ввів голландський

дослідник Маук Мулдер, розуміючи це явище як спосіб побудови емоційного простору між владою та підвладними. І хоча соціальна нерівність є в кожному суспільстві, ставлення до влади в кожній країні різне [15].

Дослідження Ґ. Гофстеда виявили, що найвищий індекс дистанції до влади (PDI, Power Distance Index) – у європейських країнах латинського походження (Франція, Іспанія), у країнах Південної та Центральної Америки, Азії та Африки. Низький показник дистанції до влади типовий для США, Великобританії та країн Європи нелатинського походження, окрім східної її частини.

У країнах, де високий показник дистанції до влади, підвладні бояться суперечити своїм керівникам і сприймають їх як автократичних і патріархальних. Загалом показник PDI розглядають як критерій рівня залежності в певній країні: у країнах з малою дистанцією до влади однією залежністю підвладних від керівництва змінюється взаємозалежністю і з'являється сильна потреба у двосторонній консультації; у країнах з великою дистанцією до влади – яскраво виявлена залежність від керівників, поєднана зі значною емоційною дистанцією.

Показник PDI, як елемент специфіки культури, має, однак, низку індивідуальних відмінностей, зумовлених соціальним статусом, вихованням, ставленням до старших у сім'ї: нижчий соціальний статус, нижча освіта та компетенція поєднуються з більшою дистанцією до влади. Ґ. Гофстед виявив, що на величину дистанції до влади впливають географічна площа країни (що більша площа, то нижча дистанція до влади); кількість населення у країні (що більша кількість населення, то вища дистанція до влади); заможність країни (що заможніша країна, то нижчий показник дистанції до влади).

Ґ. Гофстед розглянув відмінності між різними країнами щодо переважання колективізму чи індивідуалізму як особливостей ставлення до ролі в міжособистісному спілкуванні. Суть колективізму в тому, що силу впливу переносять з людини на групу. Для членів колективістських культур група "ми" є основним об'єктом ідентифікації і перебуває вище, ніж "я". Найчастіше колективізм розвивається в сім'ях з багатьма поколіннями (extended family) [11]. Діти, які виростають у такій сім'ї, вчать трактувати себе як частину групи "ми". Група "ми" вирізняє себе зі суспільної групи і тих, хто не належить до неї, трактує як "вони".

В індивідуалістських суспільствах переважають нуклеарні сім'ї. Діти, яких виховують у нуклеарних сім'ях, рано вчать мислити про себе в категоріях "я". "Я", як центр особистості людини, яскраво відрізняється від "я" інших людей. Індивідуалізм властивий суспільствам, у яких міжособистісні зв'язки досить вільні. За результатами досліджень Ґ. Гофстеда, у заможніших країнах – вищий рівень індивідуалізму, у бідних країнах – вищий рівень колективізму (найбільш індивідуалістськими є США, Великобританія, країни Західної Європи, а найбільш колективістськими – країни Сходу: Пакистан, Перу, Тайвань, Корея). Існує тісний зв'язок між дистанцією до влади та

індивідуалізмом-колективізмом: більшість країн, які мають низький показник дистанції до влади, є індивідуалістськими, оскільки виражена залежність від групи зумовлює виражену залежність від влади.

Виокремлені категорії суспільних цінностей Г. Гофстед розглядає як систему координат, яка визначає основні властивості цінностей. Зокрема, відмінності між ставленням до культури провини. У колективістських суспільствах культура провини виявляється у відчутті сорому перед іншими, тобто це відчуття завжди прив'язане до навколишнього середовища. Членам індивідуалістських культур притаманне внутрішнє відчуття провини, для них важливо не так те, що подумают інші, як власна чистота сумління. Колективістським суспільствам у культурі провини властивий стосунок "я – інші", індивідуалістським – "я – я".

Серед головних суспільних цінностей різних культур Г. Гофстед розглядає ставлення до маскулінності та фемінності. Хоча стійкі біологічні відмінності між чоловіками й жінками в усьому світі однакові, однак соціальні ролі, які вони виконують, суттєво відрізняються в різних культурах: кожне суспільство окреслює певну поведінку, яка більше відповідає чоловікам чи жінкам, встановлює ті характеристики статі, які вважають типово чоловічими чи типово жіночими. Г. Гофстед формулює такі критерії виміру "чоловічості" та "жіночості": від чоловіків очікують асертивності, твердості, спрямованості на матеріальний успіх, а від жінок – скромності, чуйності, турботи про побут. "Жіночість" характерна для тих суспільств, у яких соціальні ролі двох статей взаємозамінні, це означає, що і від чоловіків, і від жінок можуть очікувати скромності, чуйності, прагнення дбати про побут. Вимір "чоловічості" культури, на відміну від індивідуалізму, не пов'язаний із заможністю країни. Чотири найбільш "жіночі" країни – це Швеція, Норвегія, Голландія і Данія, високий рівень "жіночності" також характерний для країн латинського походження (Португалія, Коста-Рика, Гватемала, Уругвай). Найбільш "чоловічими" є Японія, Австралія, деякі країни Європи (Австрія, Італія, Англія, Швейцарія). Однак уявлення про соціальні ролі чоловіків та жінок не є чимось сталим і однаковим у всіх країнах, а може відрізнятися в різних культурних групах.

Четвертий ціннісно-нормативний вимір Г. Гофстед визначає як уникнення невизначеності. Оскільки невизначеність часто зумовлює сильний неспокій і може бути причиною дистресу, кожне суспільство утворило свої способи зменшення стану неспокою, прикладом чого є приписи прав та обов'язків, звичаїв та норм, право, соціальні нормативи, релігія. Індекс уникання невизначеності (UAI, Uncertainty avoidance index) – різний. Високий рівень уникнення невизначеності притаманний країнам Південної та Центральної Америки, країнам Європи латинського походження і середземноморським країнам, а також Японії, Кореї. Низький рівень уникнення невизначеності властивий азіатським країнам (окрім Японії, Кореї), країнам Африки, а також Голландії, Данії, Фінляндії.

У теорії Луїґі Рулли цінності розглянуто в іншому ракурсі: "цінності, важливі для мене" та "цінності, важливі самі в собі", а також природні та автотрансцендентні цінності. "Цінності, важливі для мене" виявляються в діяльності людини, яка спрямована на щось, що є важливим для неї тут і тепер. Наприклад, одержання похвали, приємності та задоволення [13]. Однак, якщо об'єкт перестає виконувати ці функції, він перестає бути важливим. "Цінності, важливі самі в собі", важливі незалежно від результату та від одержаної користі. Природні цінності належать до сфери природних потреб людини. До них зараховують: а) цінності підтримання біологічного існування організму – здоров'я, відчуття приємності, ситості і т.д.; б) економічні цінності; в) духовні, пов'язані з відчуттям задоволення від прекрасного; г) соціальні відчуття, прагнення бути з іншими, прагнення соціального прийняття чи схвалення. Ці цінності невід'ємні від власного "я" людини. Автотрансцендентні цінності відрізняються від природних, оскільки не прив'язані до власного "я". На думку автора, це моральні та релігійні цінності, які вимагають вийти за межі свого "я". Беручи за критерій ці цінності, люди схильні поділяти себе на добрих чи поганих. Л. Рулла наголошує, що істинна цінність для людини – та, за допомогою якої вона може вийти за межі свого "я", не обмежуючи власні потреби.

Д. Леонтьєв розглядає три взаємоперехідні форми існування цінностей: 1) суспільні ідеали як узагальнення суспільних уявлень про досконалість у різних сферах життя; 2) предметне втілення цих ідеалів у діях та витворах людей; 3) мотиваційні структури особистості ("моделі належного"), які спонукають її до предметного втілення у своїй діяльності суспільних ціннісних ідеалів. Визнання цінностей реальними іманентними регуляторами діяльності індивідів не заперечує існування свідомих переконань, що не збігаються з ними за змістом та психологічною природою, або уявлень суб'єкта про власні цінності. Ціннісні орієнтації – усвідомлені уявлення про власні цінності, ціннісні стереотипи – нормативні очікування окремих соціальних груп; ціннісні ідеали – ідеальні кінцеві орієнтири розвитку цінностей суб'єкта в його уявленні. Причинами розбіжності декларованих та реальних цінностей можуть бути: відсутність можливостей реалізації чи наявність конкурентних і суперечливих цінностей; недостатньо адекватне усвідомлення внаслідок обмеженості інтелектуальних можливостей, механізмів психологічного захисту; неадекватна вербальна репрезентація внаслідок різноманітних табу [4].

Останнім часом дедалі більшу увагу зосереджують на вивченні цінностей у вузькому значенні [1, 6], отож найбільшої популярності в аксіологічних дослідженнях набула теорія базисних цінностей Шалома Шварца ("Theory of Basic Human Values TBHV"). Універсальність моделі Ш. Шварца підтверджено емпірично в численних дослідженнях, які проводили в різних культурах і які стосувалися різних психологічних та соціально-психологічних аспектів.

На підставі аналізу цінностей різних культур, а також релігійних та філософських праць, Ш. Шварц виокремив універсальні цінності,

згрупував їх та визначив десять типів цінностей, згідно з відповідними мотиваційними цілями [2, 8, 18, 19]:

1. Самостійність (self-direction). Провідна ціль цього типу цінностей – незалежність думок і дій, можливість вибору, творчості, діяльності. Самостійність як цінність є похідною від потреби організму в самоконтролі та самоуправлінні, а також інтеракційних потреб автономії та незалежності. Характерне прагнення до незалежності, автономії, свободи; головними є власна мета та досягнення; така людина прагне контролю над оточенням і над самим собою; характерною рисою є високий рівень самоповаги.

2. Стимуляція (simulation). Мотиваційна ціль – прагнення до змін і стимуляції, оптимального рівня активності. Біологічне підґрунтя – потреба в постійній стимуляції, постійному стані збудження. Головна ціль – здивування, новизна, мінливе життя (різноманітність життя, хвилювання, події, які шокують). Характерні риси – сміливість, готовність до змін, схильність до ризику.

3. Гедонізм (hedonism). Мотиваційна ціль – насолода, чуттєве задоволення. Біологічне прагнення – приємність від задоволення біологічних потреб. Прагнення задовольнити свої біологічні потреби у сні, їжі, прагнення зручності та комфорту проживання, насолоди від життя.

4. Досягнення (achievement). Провідна ціль – особистий успіх завдяки вияву компетентності згідно зі соціальними стандартами. Вияв компетентності зумовлює соціальне схвалення. Характерні риси: хороші здібності, впливовість, успішність, високий рівень інтелекту, самоповага.

5. Влада (power). Функціонування соціальних інститутів потребує певної диференціації статусів і міжособистісних стосунків, домінування/підпорядкування, яке виникає в більшості культур. На думку Ш. Шварца, щоб виправдати цей факт соціального життя і щоб члени суспільства його прийняли, групи мають трактувати владу як цінність. Цінність влади може також ґрунтуватися на індивідуальних потребах у домінуванні та контролі. Провідною ціллю цінності влади є досягнення соціального статусу або престижу, контроль або домінування над людьми і засобами (авторитет, багатство, соціальна сила, збереження власного соціального іміджу, соціальне визнання)*.

6. Безпека (security). Мотиваційна ціль – гармонія і стабільність суспільства, безпека для себе та близьких. Ця цінність впливає з базисних індивідуальних і групових потреб. Ш. Шварц дослідив, що немає двох окремих цінностей власної безпеки і безпеки групи, вони тісно переплетені. Це пов'язано з тим, що цінність групової безпеки (соціальний порядок, національна безпека) значною мірою виражає потребу у власній безпеці (здоров'я, відчуття належності, безпека сім'ї).

* Варто наголосити, що і цінність влади, і цінність досягнення базуються на соціальній повазі, однак цінність досягнення (успішність, амбіційність) сконцентрована навколо компетентності і взаємодії, а цінність влади (авторитет, багатство) – навколо досягнення чи збереження домінуючої позиції в межах певної соціальної системи.

7. Конформізм (conformity). Провідною ціллю цього типу цінностей є обмеження дій, схильностей та прагнень, які можуть зашкодити іншим чи порушити соціальні очікування та норми. Люди, для яких ця цінність є провідною, схильні стримувати себе у щоденному житті та взаємодії з іншими, найчастіше з важливими їм близькими людьми; для них характерні такі риси, як слухняність, самодисципліна, чемність, повага до батьків і старших.

8. Традиція (tradition). Завжди і всюди соціальні групи розвивають свої ритуали та символи, які відображають їхній досвід. Ці соціальні вияви члени групи оцінюють як традиції та звичаї. Традиційний спосіб поведінки стає символом групової солідарності, виявом єдиних цінностей та гарантією виживання. Найчастіше традиції мають форму релігійних обрядів, вірувань, норм поведінки. Мотиваційною ціллю цієї цінності є повага, прийняття звичаїв та ідей, які культура чи релігія декларує людині. В окремої особи ця цінність може виявлятися у формі поваги до традицій, покірності, прийнятті своєї долі, смиренності.

9. Універсалізм (universalism). Мотиваційна ціль цієї групи цінностей – розуміння, прийняття, толерантність, захист добробуту всіх людей та збереження природи. Мотиваційні цілі універсалізму походять від сформованих у процесі виживання груп та окремих людей потреб встановлювати контакти з кимсь з-поза свого середовища.

10. Доброзичливість (benevolence). Це вужче окреслений просоціальний тип цінностей порівняно з універсалізмом. В основі цієї групи цінностей – добродійність, спрямована на забезпечення добробуту близьким у щоденному спілкуванні. Цей тип цінностей є похідним від прагнення позитивної взаємодії та потреби афіліації. Мотиваційна ціль цієї групи цінностей – збереження добробуту людей, з якими індивід має близькі контакти, виявами чого є лояльність, чесність, повага, відповідальність, прагнення прощати, зріла любов, справжня дружба.

Ш. Шварц виокремлює ще одну базисну цінність – духовність (spirituality). Мотиваційна ціль цього типу цінностей – відчуття значущості та внутрішньої гармонії крізь трансцендентність щоденного життя. Ця цінність містить відчуття сенсу та узгодженості повсякденного існування, вона пронизує різні цінності окремих груп. Дослідження східних та західних культур довело, що духовність як група цінностей може набувати різноманітних форм, оскільки хтось може відчувати духовність через спілкування з природою, хтось – через допомогу іншим. Отож, можна стверджувати, що існує кілька типів духовних цінностей, тому складно досліджувати духовність у різних культурах.

Мотиваційну структуру взаємозв'язків цінностей можна розглядати як уніфіковану теорію мотивації. Ш. Шварц розглядає організацію цієї структури на підставі аналізу зв'язку окремих типів цінностей із факторами особистості, щоденною поведінкою та соціальними аксіомами, а також аналізує процеси, які пов'язують цінності та поведінку (активацію, мотивацію, пізнання та планування). Цінності відіграють провідну роль як детермінанти важливих соціальних

установок. Індивідуальні цінності є головним чинником, який визначає індивідуальну поведінку, однак однозначність такої детермінації може суттєво послаблюватися внаслідок впливу суспільних норм [9, 10, 14, 16].

Базисні цінності – це бажані цілі, які не залежать від ситуації, різні за значущістю і є провідними принципами впродовж усього життя. Більшість базисних цінностей відображає цілі, які відповідають біологічним та соціальним потребам. Здебільшого назва цінності є водночас і назвою цілі. Структура базисних цінностей ґрунтується на сумісності чи несумісності пріоритетних цілей. Хоча базисні цінності є універсальними, їхня відносна важливість є індивідуальною та відмінною як у різних культурах, так і в різних осіб. Теоретичний підхід Ш. Шварца та методика, яку він розробив, можна застосовувати для вивчення різних аспектів цінностей та різних аспектів соціальної поведінки [20].

Сучасні теорії розглядають цінності як стрижневі елементи особистості. Оскільки саме індивідуальні цінності, як правило, визначають атитюди та поведінку людини, знання їхньої системної структури є основою розуміння детермінант поведінки. Цінності є порівняно стійкими і постійними. Знання цінностей особи дає змогу передбачити її поведінку в специфічних ситуаціях; якщо хочеш зрозуміти поведінку людини – мусиш зрозуміти її цінності. Джерела формування цінностей значною мірою детерміновані генетично (це стосується цінностей нижчого рівня), водночас інші чинники – національна культура, батьки, вчителі, друзі, вплив середовища – зумовлюють цінності вищого рівня. Аналіз міжкультуральних відмінностей цінностей виявляє складний інтегративний вплив різноманітних соціальних чинників, водночас сформовані суспільні цінності визначають перспективи розвитку країни. Індивідуальні цінності формуються в умовах мікро- та макросоціального оточення в процесі індивідуального засвоєння, прийняття та ієрархічної організації. Цінності – абстрактні переконання щодо бажаних цілей – перебувають за межами специфічної поведінки, значно впливаючи на когнітивні процеси. Загалом, цінності є своєрідними критеріями, які мають визначальний вплив на оцінювання середовища, людей, себе та подій і можуть виявляти взаємозв'язки багатьох об'єктів як ієрархічної моделі. Цінності є основою переконань щодо специфічного способу поведінки чи сутності розуміння індивідуального буття стосовно альтернативних, прийнятних, опозиційних цінностей. Сучасні психологічні теорії цінностей акцентують увагу на механізмах формування цінностей на індивідуальному та суспільному рівнях на підставі аналізу відмінностей цінностей між поколіннями, регіонами, культурами. Прикладне значення наукових досліджень цінностей полягає також у пізнанні закономірностей культурального розвитку.

Література:

1. Емельяненко Т. В. Методы межкультурных исследований ценностей // Социология, 1997. – № 9.
2. Карандашев В. Н. Методика Шварца для изучения ценностей личности: концепция и методическое руководство. – СПб.: Речь, 2004. – С. 26.
3. Карпенко З. С. Психологічні основи аксіогенезу особистості // Автореф. дис... д-ра психол. наук. – Київ, 1999. – 36 с.
4. Леонтьев Д. Ценностные представления в индивидуальном и групповом сознании: виды, детерминанты и изменения во времени // <http://www.follow.ru/catalog/4>
5. Саморегуляция и прогнозирование социального поведения / Под ред. В. А. Ядова. – Л., 1979. – С. 208-209.
6. Стефаненко Т. Г. Этнопсихология. – М.: ИПРАН, Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2000. – С. 182.
7. Ядов В. А. Социальные и социально-психологические механизмы социальной идентификации личности // Мир России. – 1995. – № 3-4.
8. Bardi A., Schwartz S. Values and Behavior: Strength and Structure of Relations // Personality and Social Psychology Bulletin. – 2003. – Vol. 29. – No. 10. – P. 1207-1220.
9. Bech-Larsen T., Poulsen B., Grunert K. Acceptance of functional foods in Denmark, Finland and the us a cross-cultural study of consumer values and preferences // http://marketing.byu.edu/htmlpages/ccrs/proceedings99/bech-larsen.htm#_ftn1.
10. Cileli M., Tezer E. Life And Value Orientations of Turkish University Students Adolescence. – 1998. – № 3 // www.findarticles.com/p/search?tb.
11. Hofstede G. Culture's consequences: Comparing values, behaviors, institutions, and organizations across nations. – 2001, London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, pp. 209-211.
12. Hofstede Geert. Kultury i organizacje. – Warszawa: Polskie wydawnictwo ekonomiczne, 2000. – 44 s.
13. Kazimierz Trojan S. I. Potrzeby psychologiczne i wartości oraz ich implikacje religijne. – Kraków: WAM, 1999. – S. 78-79.
14. Licht A. The Maximands of Corporate Governance: A Theory of Values and Cognitive Style // Law and Economics Workshop (University of California, Berkeley). – 2004. – Paper 7 // <http://repositories.cdlib.org/berkeley law econ/Fall2004/7>
15. Mulder M. Reduction of Power Differences in Practice: the Power Distance Reduction Theory and its Applications // European Contributions to Organization Theory, G. Hofstede i M. S. Kassem (eds.). – 1976. – Van Gorcum, Assen.
16. Nosse L., Sagiv L. Theory-Based Study of the Basic Values of 565 Physical Therapists // Physical Therapy. – 2005. – V. 85. – № 9. – P. 834-850.

17. Schwartz S. Studying Basic Values: Recent Theoretical Developments, Methodological Advances, and Findings.
18. Schwartz S., Sagie G. Value consensus and importance. A Cross-National Study // Journal of cross-cultural psychology. – 2000. – Vol. 31. – № 4. – P. 465-497.
19. Schwartz S. H. Universals in the structure and content of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries // In M. P. Zanna (Ed.) Advances in Experimental Social Psychology. – Orlando, FL: Academic. – Vol. 25. – 1992. – P. 8.
20. Strack M. Organizing diverse sets of data with the Schwartz` Value Circle // Presented at the The First EASR Conference (European Association for Survey Research), July 18-22. – 2005, Barcelona, Spain. Abstracts are available at: <http://sqp.nl/easr/programme/abstracts.pdf>.

INDIVIDUAL VALUES IN DISCURSUS OF PSYCHOLOGICAL THEORIES

Inna Haletska, Iryna Semkiv

L`viv Ivan Franko National University,
Universytets`ka Str., 1, L`viv, 79000, Ukraine, Inna_Lviv@ukr.net

Individual values are a quintessence of human and human-and-world relation. Contemporary psychological theories focus attention on various aspects of values characteristics and mechanisms, concentrating on different aspects they consider cross-cultural investigations to be the basic values of research method, both social and individual ones. The individual values are the integral system of cognitive formation which determines personal orientation and behaviour.

Key words: individual and social values, psychological values theories, S. Schwartz theory of basic human values.